

پیشگفتار

اهمیت روزافزون موضوع «رایانه و خط و زبان فارسی» در همهٔ زمینه‌های کاربردی و تحقیقاتی و حتی در زندگی عموم مردم به وضوح دیده می‌شود. پژوهش در این موضوع سالهای زیادی است که در کشور آغاز شده و هر ساله ارتقا یافته است. اساتید، پژوهشگران و دانشجویان زیادی در دانشگاهها، پژوهشگاهها، و مؤسسات نرم‌افزاری طی سالیان گذشته به پژوهش در این زمینه پرداخته‌اند. پراکندگی مقالات و گزارشهای مربوط به این پژوهشها در منابع مختلف، به خصوص در مجموعه مقالات همایشها و کارگاههای پژوهشی، مراجعه به این منابع و تعقیب سیر پیشرفت این پژوهشها را با مشکل مواجه ساخته است. گردآوری مجموعه مقالات حاضر به چند منظور صورت گرفته است: در درجهٔ اول به نظر می‌رسد صرف یکپارچه‌سازی و دسته‌بندی مقالات مربوط به «رایانه و خط و زبان فارسی» برای پژوهشگران جوان مفید باشد و با استفاده از این مجموعه مقالات، تصویر جامعی از سیر تحول پژوهش در این زمینه در کشور به آنان ارائه شود. علاوه بر این، انتشار چنین مجموعه‌ای کمک خوبی به تبیین میزان توان پژوهشی کشور در این زمینه می‌کند و برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران پژوهشی کشور، به خصوص در موضوع «رایانه و خط و زبان فارسی»، راهگشا خواهد بود. در درجهٔ سوم، این تلاش می‌تواند مقدمه‌ای برای برگزاری همایشهای تخصصی‌تر در این حوزه و یا تأسیس نشریه‌ای خاص این رشته باشد. در ضمن، برای راه‌اندازی دوره‌های تحصیلی میان‌رشته‌ای، مانند زبان‌شناسی محاسباتی، می‌توان از این مجموعه و مستندات آن به عنوان مراجع مورد نیاز استفاده نمود.

پیشنهاد تدوین این مجموعه مقالات را آقای مهدی احمدی، از سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، در اردیبهشت 1386 با انجمن کامپیوتر ایران در میان گذاشتند. سپس فعالیت لازم برای گردآوری منابع، دسته‌بندی آنها، اولویت‌بندی و انتخاب مقالات، ویرایش و یکسان‌سازی آنها آغاز شد و طی یک فرایند بیش از دو ساله تکمیل گردید. در این فرایند، مقالاتی که صرفاً در زمینهٔ پردازش سیگنال، مهندسی مخابرات و یا زبان‌شناسی نظری قلمداد می‌شدند از دستور کار خارج گردیدند و در حوزهٔ رایانه، مقالاتی انتخاب شدند که در آنها ساخت زبان فارسی به نوعی موضوعیت داشت. مسئلهٔ دیگر در تدوین این مجموعه مقالات، تعیین موضوعات محوری برای دسته‌بندی مقالات بود. در این باره، با توجه به تعداد مقالات در هر زمینه و نیز ماهیت موضوعی و میان‌موضوعی مقالات، سرانجام 10 موضوع محوری برای دسته‌بندی مقالات تعیین گردید که اکنون در فهرست مطالب کتاب، شاهد آن هستید.

در مواردی، بعضی پژوهشگران به صورت فردی یا جمعی یک موضوع تحقیقاتی را طی دو یا چند سال تعقیب نموده‌اند و در سالهای متوالی در همایشها پیشرفتهای پژوهشی خود را به دفعات ارائه کرده‌اند. این امر موجب شده است که برخی مقالات سالهای آخر آنها اشتراکاتی در مبنای و یا در مرور ادبیات با مقالات سالهای گذشته‌شان داشته باشد. در چنین مواردی، کامل‌ترین و یا آخرین مقاله از آن دسته برای چاپ برگزیده شده و مقالات قدیمی‌تر حذف گردیده است.

از مسائل مهم که به حق از معضلات تدوین چنین مجموعه مقالاتی به زبان فارسی است، انتخاب برابرنهادهای فارسی مناسب برای اصطلاحات علمی از زبانهای خارجی است؛ چرا که هر نویسنده‌ای برابرنهادهای مورد نظر خود را در مقالهٔ خود به کار برده و گاه حتی یک نویسنده برای یک اصطلاح خاص، آن هم درست در یک مقاله، بیش از

یک برابرنهاد را استفاده کرده و این امر گونه‌ای آشفتگی و ناهماهنگی را در مجموعه‌ای این چنین پدید می‌آورد. آنچه وقت زیادی از کمیته تخصصی و ویراستاران این مجموعه مقالات گرفت، تصمیم در مورد برابرنهادهای مناسب برای اصطلاحات، جایگزینی یا عدم جایگزینی برابرنهادهای منتخب در هر مورد رخداد آن واژه در مقالات، و تصمیم در مورد چگونگی اعمال این یکسان‌سازی بود. پس از جلسات متعدد و بازخوانی مقالات توسط ویراستاران علمی و زبانی، ابتدا جدولی از تمامی واژه‌های تخصصی به کار رفته در این مقالات و برابرنهادهای فارسی موجود برای آنها فراهم آمد. سپس در مواردی که یک برابرنهاد فارسی قبول عام یافته و مورد اتفاق نظر بود و جایگزینی آن اشکالی به ساختار مقاله وارد نمی‌ساخت، یکدست‌سازی صورت گرفت و برابرنهاد منتخب در متن جایگزین گردید. اما در مواردی که درباره هیچ یک از برابرنهادها اتفاق نظر وجود نداشت و یا در صورت جایگزینی در مقاله، شبهه آن بود که در انتقال منظور مؤلف خللی ایجاد شود، این جایگزینی انجام نشد. کلیه اصطلاحات انگلیسی که برابرنهادهای فارسی آنها مورد اتفاق نظر بوده و آن برابرنهادها در متن جایگزین شده‌اند، در قالب یک واژه‌نامه تخصصی در پایان کتاب آمده است.

در مجموعه حاضر معدودی مقالات هست که به زبان انگلیسی نوشته شده‌اند. عنوان این مقالات را در فهرست مطالب کتاب، با توجه به طبقه‌موضوعی آنها، ذیل فصول مربوط آورده‌ایم، اما متن مقالات، ناگزیر، از انتهای کتاب و از چپ به راست صفحه‌بندی شده‌اند و شماره صفحاتی که در مقابل عنوان آنها در فهرست مطالب آمده ناظر به صفحه‌بندی خاص مقالات انگلیسی است.

در مذاکرات و برنامه‌ریزیهای اولیه در «سمت»، مقرر گردید که گزینش مقالات در باب «زبان فارسی و رایانه» به دو مجلد حاضر، که مقطع زمانی خاصی از پژوهشها و همایشها را دربرمی‌گیرند، منحصر و مختوم نگردد و در آینده نیز، به شرط فراهم بودن امکانات و شرایط، این روند همچنان ادامه یابد و در فواصل زمانی معین، مجموعه‌ای از مقالات پژوهشی اصیل در این حوزه را انتخاب و در قالب مجلداتی به جامعه دانشگاهی عرضه کنیم. بدیهی است کیفیت مجموعه‌های احتمالی آینده متأثر از بازخوردهایی خواهد بود که از چاپ دو مجلد حاضر دریافت خواهیم کرد و لذا هرگونه نقد و نظر خوانندگان در باب مجموعه حاضر برای ما در ادامه این مسیر مغتنم خواهد بود.

در انتها لازم است از زحمات آقایان هادی ویسی و محمد بحرانی که ما را در استخراج واژه‌نامه تخصصی یاری کرده‌اند و نیز از آقای محمود ظریف، که جدا از همکاری در تهیه واژه‌نامه مذکور، در جایگزین‌سازی برابرنهادها و ویرایش مقالات نیز مدد رسانیده‌اند، تشکر کنیم. همچنین از همکاران محترم سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، آقای مهدی احمدی به خاطر پیشنهاد طرح اولیه این کتاب و نظارت بر پیشبرد آن، آقای مهدی بهنیافر و خانم مریم کشوری به خاطر پیگیریها و اجرایی ساختن این اثر سپاسگزاری می‌کنیم.

حسین صامتی؛ محمود بی‌جن خان